

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Curia ducis, curia regis. Panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*, Historický ústav AV ČR, Praha 2011 (= Práce Historického ústavu AV ČR, Monographia A 35)

309 s., ISBN 978-80-7286-182-8

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Královský dvůr Václava II.*, Historický ústav AV ČR, Nakladatelství Veduta, České Budějovice 2011

329 s., ISBN 978-80-86829-73-9

Panovnický dvůr tvořil nejbližší okolí vladaře a tím i svým způsobem základní páteř středověkého státu, fungoval však rovněž jako zásadní kulturní, a lze-li to tak říci, i civilizační faktor. Bádání o dvorech (a rezidencích) panovníků a světských i církevních velmožů je dnes už možné označit za tradiční téma evropského dějepiscevtví. Jedná se přitom o téma relativně široké, v němž nejde jen o samotný dvůr, jeho funkce a hodnostáře či další účastníky dvorského života. V německém prostředí, které už historicky pojí s českým dějepiscevtvím pevné vazby, zdomácněl terminus technicus *Rezidenzenforschung*, představující další obsáhlé výzkumné pole s tématem dvorské společnosti úzce svázané. Přirozeně i do dvorského bádání se promítl trend studia všemožných rituálů, festivit, dějin mentalit a kulturních dějin obecně.

Téma (především) panovnických dvorů neuniklo ani historiografii domácích. Přesto, pokud opomineme ojedinělé vlastovky v podobě speciálních prací Josefa Macka, Karla Stejskala, Františka Kavky, Jiřího Kuthana, Ivana Hlaváčka či Zdeňky Hledíkové, přineslo starší české bádání především soupis jednotlivin v podobě doložených úřadů a jejich držitelů a v tomto duchu se nadále rozvíjela primárně rovina dvora coby správního systému (uvedme především jména Zdeňka Fialy, Ivana Hlaváčka, Miloslava Pojsla, Ivana Řeholky a Ludmily Sulitkové, Vratislava Vaníčka, Libora Jana či Karla Maráze).

Tématu dvorů v jeho širším sociokulturním rozměru se tak ve výsledku výrazněji chopili historici specializující se na dobu raného novověku (primát náleží skupině okolo Václava Bůžka), medievistika se až donedávna pohybovala spíše v mantinelech dílčích studií jednotlivců (např. Jindřich Pokorný, Miloslav Sovadina, Tomáš Baletka, Libor Jan, Dana Dvořáková-Malá, Robert Novotný, Martin Čapský, Petr Elbel aj.). Např. kulturní rozměr dvorského organismu, třebaže se ho dotkl již Josef Šusta, zůstával hlavně doménou literárněvědných studií v tradicích díla Václava Černého. Systematičtější diskusní platformu nabídla až trojice odborných kolokvií uspořádaných v letech 2005, 2007 a 2009 pod hlavičkou Historického ústavu AV ČR, ze kterých vzešly tři sborníky *Dvory a rezidence ve středověku*.¹ Tyto publikace, jež

1) *Dvory a rezidence ve středověku*, ed. Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Praha 2006; *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, edd. Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA,

přinesly další povětšinou přínosné studie faktografického i metodologického rázu, dobře reflektují stav a rozvoj domácího bádání o dvorech a rezidencích ve středověku. Pokud první z nich přinášel poměrně rozvolněný vějíř témat, jen rámcově ukotvených v široké paletě možností dvorského studia a jako takový zjevně představoval hledání cest a možností, další dva již byly po tematické stránce vymezeny úžeji, a cílily tak na zcela konkrétní aspekty dvorského života. Letmý náhled na domácí produkci k problematice dvorů také ukazuje, že mediivistické studium se doposud orientovalo spíše na dobu vrcholného a pozdního středověku. To ostatně nastínil už programový příspěvek Ivana Hlaváčka (1999), v němž autor mírně skepticky konstatoval, že přemyslovské době knížecí se lze věnovat ve vztahu ke dvorské problematice spíše modelově, resp. na základě domýšlení fragmentární látky.² O to větší zájem pak obě recenzované publikace, usilující o postižení podoby panovnického dvora v době přemyslovských knížat a králů, vyvolávají.

Kniha *Curia ducis, curia regis*, společné dílo autorů Dany Dvořáčkové-Malé a Jana Zelenky, si klade za cíl uchopit souborně podobu přemyslovského dvora v době knížecí a královské. Oba autoři tak usilují o předložení ucelené studie zabývající se podobou, fungováním, kulturou a rozvojem dvora panovníků z přemyslovské dynastie v kontextu evropského vývoje. Jako klíčové pojmy jmenují kategorie dvora, rezidence a dvorské kultury. Kniha začíná klasickým přehledem dosavadního bádání; skromné tradici dvorského studia v domácích souřadnicích odpovídá skutečnost, že autoři věnují přednostní pozornost historiografii zahraniční, jejíž hlavní představitelé, díla, témata a metodologické postupy v kostce představují. Obzvláštní zdůraznění se mezi jinými dostalo pracím Wenera Rösenera (strukturněpersonální analýza dvora), Joachima Bumkeho, C. Stephena Jaegera, Maurice Keena a Josefa Fleckensteina (dvorská kultura, turnaje a rytířství), Horsta Wenzela (dvorská reprezentace a chování dvorské společnosti) a v neposlední řadě také Wenera Paraviciniho (dvorská společnost a rezidence). Souhrnně lze konstatovat, že autory recenzované knihy je reprezentativním způsobem reflektována především literatura německá, v menší míře i anglosaská. V základní rovině jsou také představeny klíčové prameny, na něž se dvorské studium orientuje, a sice prameny vzorové či normativní, označované jako tzv. dvorské řády – spis *De ordine palatii* Hinkmara z Remeše (8. století), anonymní spisy anglické provenience *Constitutio domus regis*, *Dialogus de Scaccario* (12. století), resp. z německého prostředí *Ministeria curiae Hanoniense* (13. století) a *Yconomia* Konráda z Megenberka (polovina 14. století). Obdobným způsobem, byť s ohledem na množství relevantních příkladů mnohem stručněji, jsou zhodnoceny také historiografie a prameny domácí. Už tato přehledová pasáž dává tušit specifika českého prostředí, na která narážela výše citovaná slova Ivana Hlaváčka. Představu o podobě a fungování panovnického dvora doby přemyslovské je nutno skládat z výpovědi diplomatického materiálu, dostupného

Praha 2008; *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, edd. Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, Praha 2009.

2) Viz Ivan HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence českých panovníků doby přemyslovské a raně lucemburské. Stručný přehled vývoje a literatury pro dobu do roku 1346*, in: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, edd. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, České Budějovice 1999 (= *Opera historica* 7), s. 33.

ve výraznější míře až od druhé poloviny 12. století, formulářových sbírek a rozličných pramenů narativních (hagiografie, kroniky, beletrie). Na rozdíl od poměrů zahraničních se z domácího prostředí nedochovaly ani náběhy k dvorským řádům.

Dalším problémem, který autoři knihy konstatují, je rozmanitost terminologie a s tím spjaté problémy interpretace. Tuto skutečnost Dvořáčková-Malá a Zelenka demonstrují na příkladu termínu *curia*. Jeho základní sémantický rozbor provedl již Josef Macek, který obsah tohoto pojmu rozdělil do několika rovin: *curia* jako sídlo, *curia* jako dvůr v personálním slova smyslu, *curia* jako hospodářské středisko a konečně *curia* jako sněm či sjezd. Třebaže v základní rovině lze s Mackovými závěry souhlasit, autoři upozorňují na nedostatečné zdůvodnění pro jednotlivá zařazení termínu *curia* – tyto limity pak konkrétně ukazují na příkladu Kosmovy kroniky. Podobně nejednoznačné jsou pak podle autorů knihy Mackovy soudy ohledně termínu *curtis*. Jako zvláštní charakteristiku dvora pak Dvořáčková-Malá a Zelenka akcentují speciální normu chování, doloženou již prameny 11. století a označovanou jako *curialitas*. Dále je řešena otázka tzv. menšího a většího dvora. Tento pojem se objevuje u již zmíněného Konráda z Megenberka v jeho teoretickém díle, popisujícím ideální podobu dvorského organismu v říšských reáliích. Stejně pojetí ovšem vykazují i prameny starší, jak práce Hinkmara z Remeše, tak i pozdější *Historia Welforum* v popisu dvora švábských Velfů, z domácích pramenů lze zmínky o knížecí domácnosti nalézt v Kristiánově legendě, rozdělení na dvojí dvůr naznačuje také Kosmova či později Zbraslavská kronika. Menším dvorem je míněna vladařova každodenní domácnost, dvorem větším pak dvůr v kompletním zastoupení všech úředníků a hodnostářů. V rámci této kapitoly autoři rozebírají i možné metodologické postupy pro studium dvorských institucí. V návaznosti na předchozí historiografický výčet tak jmenují tři možné přístupy: strukturálněpersonální analýzu, spočívající v přehledu hodností, úradů a funkcí na dvoře vykonávaných; sledování společenskoreprezentativního dění na dvoře s důrazem na slavnosti či naopak běžný každodenní život a konečně studium prostorových souvislostí v životě dvorské společnosti. Všechny tři možnosti se autoři pokusili ve své práci aplikovat.

Druhá kapitola již je zacílena na konkrétní materii a v duchu nastíněných metodologických postupů se zaměřuje na strukturálněpersonální analýzu skladby přemyslovského panovnického dvora. Zachytit podobu panovníkova nejbližšího okolí umožňují, byť nepřímou a torzovitě, již raně středověké prameny, např. nejstarší svatováclavské legendy. Sdílnější je Kosmova kronika a především od poloviny 12. století se objevující listiny. I přes množství doložených a autory snesených údajů je však problematické naplnit konkrétní úřad praktickým obsahem, resp. plně postihnout podstatu vztahu nositele úřadu či hodnosti k vlastnímu dvoru. Něco takového povětšinou neumožňuje ani obšírná Kosmova kronika. Jedná se tak v první řadě o skládání střípků a vyvozování na základě analogií se zahraničními poměry, přičemž se situace dramaticky nemění ani ve vrcholném středověku. Dotyčná pasáž tedy ve výsledku přináší především podrobný výčet jmen a úradů doložených do sklonku 12. století: raný přemyslovský dvůr zahrnoval post lovčího, mistra pekařů a kuchařů, komořího, palatina, mečníka, stolníka, číšníka, maršálka, kaplana, podkomořího, sudího, notáře a kancléře. Text se pokouší o korekci starších názorů,

např. soudů Zdeňka Fialy o pravomocích komorníků (do druhé poloviny 12. století měl být nejvyšší komorník spíše důvěrníkem knížete bez výraznějšího vymezení pravomocí). Oproti tomu Zelenka, opíraje se o svědectví Kanovníka vyšehradského, usuzuje, že nejspíše ve čtyřicátých letech 12. století musel být úřad komorníka úřadem v „institucionálním“ [sic!] slova smyslu. Přitom ovšem znovu konstatuje mnohoznačnost středověkých pramenů, kdy např. pojem *camerarius* zahrnuje široké spektrum různě postavených osob od osobních sluhů až po nejvyšší hodnostáře veřejné správy. Podobně problematickým je termín *comes palatinus*. Zde autoři přicházejí se zajímavou tezí, že označení nevyovídá o úřadu samém, ale spíše o prestiži a neformálním postavení u dvora. V dosavadní literatuře dále nepanuje shoda o vzájemném vztahu komořího a podkomořího – zde je přitakáno mínění Libora Jana, že až do počátku 13. století byl podkomoří podřízeným úředníkem komořího.

Při pokusu o sumarizaci autoři usuzují, že na přemyslovském dvoře 10.–12. století hrál nejvýznačnější roli komoří, těsně následovaný maršálkem. Třebaže přiznávají omezenou výpovědní hodnotu pramenů, zároveň nepochybují o tom, že dvůr přemyslovských knížat dosáhl před polovinou 12. století minimálně po formální stránce podoby a rozměrů odpovídajících říšskému prostředí. To je sdělení opodstatněné, uvážíme-li četnost přemyslovských styků s německým, resp. rakouským prostředím. „Strukturálně funkční“ podoba přemyslovského dvora se přitom podle autorů vytvářela již od dob, kdy Přemyslovci na Levém Hradci stáli v čele své domácnosti. S rozsahem přemyslovského panství se tato rovina rozšiřovala a právě nejužší domácnost se posléze transformovala v knížecí dvůr. Dvůr přemyslovských knížat tedy nevznikl toliko pasivním převzetím již konsolidovaných byzantských či frankých vzorů.

V rovině reprezentativní funkce dvora sice autoři také nevyklučují kořeny v podobě domácí tradice a rituálů (vezměme v potaz už jen nastolovací obřad knížat a sněmy Čechů), prostor pro zahraniční inspiraci byl ale mnohem větší, zejména pak v souvislosti se získáním královského důstojenství. Na základě detailního rozboru pramenů odmítají názory o skromném dvoře přemyslovských knížat či o jeho primitivní struktuře a výstižně upozorňují, že k dosažení relevantní optiky nelze srovnávat přemyslovský dvůr s dvory anglických či francouzských králů nebo římských císařů a králů, ale spíše s dvory říšských vévodů a knížat. S vyspělostí přemyslovského dvora souvisí i předpoklad vývojové kontinuity mezi dobou knížecí a královskou, čímž autoři přispívají k rozbití omezující optiky, která podvědomě přemyslovskou medievistiku dělením na dobu knížecí a královskou koncepčně ovlivňuje už od dob vlivných děl F. Palackého a V. Novotného.

Skromné výpovědní možnosti pramenů se výrazněji nemění ani v první polovině 13. století. Zdá se, že prestiž úřadů královské doby zhruba odpovídala předcházející době. V letech 1197–1253 v pramenech nejčastěji vystupují komoří, přičemž se zjevně začíná osamostatňovat úřad podkomořího. Z. Fiala o jejich vzájemném vztahu usoudil, že v gesci komořího se nacházely věci soudní, podkomoří pak měl svěřeny finanční náležitosti panovnické komory, přičemž na podkomořího hleděl spíše jako na soukromníka, který úvěry králi pokrýval výběrem příjmů od královských měst a klášterů. Tento názor se pokusil upřesnit L. Jan, který sice odsouhlasil Fialův

výklad o autonomii obou úřadů i rozdělení „sfér vlivu“ na soudnictví a finance, na základě moravského materiálu ale zaujal názor, že i úřad podkomořího byl již před polovinou 13. století úřadem plnohodnotným. Dvořáčková-Malá a Zelenka se v této otázce kloní opatrně ke stanovisku Janovu, dodávají ale, že světlo do této otázky vnáší až prameny druhé poloviny 13. století.

Pro období 1197–1253 autoři na přemyslovském královském dvoře nově dokládají posty lékaře, kojné, krejčího a bradýře. Nárůst listinného materiálu umožňuje úvahy nad personálními otázkami držby dvorských úřadů. I když je možné doložit např. držbu úřadu nejvyššího komořího členy jedné rodiny, nešlo ještě o jeho dědičnost. Hierarchie úřadu se totiž nemusela jednoduše krýt se skutečnou hierarchií osob, kterou mohla ovlivňovat řada jiných faktorů, jež prameny nejsou s to postihnout. I ve druhé polovině 13. století zůstává nejfrekventovanějším úřadem v pramenech komoří, dále ovšem podle zjištění autorů posiluje i postavení podkomořího. Formujícím se zemskému soudu vděčíme za doložení funkce nejvyššího sudího a zemského písaře. Stálicemi jsou i posty číšníka, stolníka a maršálka, nově se v pramenech k roku 1283 objevuje hofmistr. Ze šlechtických rodů se v této době na královském dvoře objevují nejčastěji Vítkovci, Ronovci (především Lichtenburkové), Šternberkové, Benešovici, páni ze Strakonic či Markvartici (Vartenberkové a páni z Polné). Ve druhé polovině 13. století pak podle autorů začíná proces oddělování dvorských a zemských úřadů, dokončený zjevně za vlády Jana Lucemburského, jak se snaží text v kostce nastínit. Třebaže leccos indikuje již role zemského soudu, tato předpokládaná dichotomie by si zasloužila další rozpracování a mimo jiné zvážení, nakolik vývoj ovlivnila či jen utvrdila vladařská praxe Jana Lucemburského.

Kapitola o skladbě dvora má charakter spíše minuciózní excerpce pramenů s cílem získat co nejvíce dat o jednotlivých úřadech a jejich držitelích. Nejde o pasáže příliš čtivé, lze ale odhadovat, že právě ony budou badatelsky nejvyužívanější. Čtenářsky vděčnější je následující kapitola o každodenním životě na panovnickém dvoře. Zde je pojednáno o způsobech a vůbec možnostech stravování ve středověku, o odívání a módě, hygieně, o soukromém zázemí a služebnictvu, důraz je kladen i na život žen a dětí, nastíněny jsou povinnosti manželek a matek, poukázáno je také na vliv žen v politice a především v kultuře. Autoři sumarizují sňatkovou politiku Přemyslovců a nesmlčují rovněž vděčné téma milostnic Přemysla Otakara II. a Václava II. Další dílčí téma tvoří slavení svátků a problematika rituálů.

V podstatě jde o skládání náhodně dochovaných drobků, a nelze tedy ve výkladu vést jednoznačnou hranici mezi raným a vrcholným středověkem, přesto lze výsledný obraz označit za vcelku uspokojivý. Ocenit je třeba mimo jiné revizi zkrácených představ o pobytu mladého Václava II. na askánském dvoře. Přesto např. v pasážích o odívání by byla na místě větší diferenciacie, neboť móda na počátku 13. století nebyla totožná s módou na jeho konci, o čemž si bohužel čtenář z textu obrázků neudělá. Ukazuje se tu v plné nahotě bída domácího studia materiální kultury, neboť v knize citovaná publikace L. Kybalové je pouze sumární příručkou. Podobného charakteru (navíc ještě s mnohem širším záběrem) jsou také Petráňovy *Dějiny hmotné kultury*. Práce M. Bravermanové tvoří čestnou, leč bohužel ojedinělou výjimku. Pak není divu, že i v dílech kvalifikovaných historiků (to se netýká

recenzované knihy!) se lze dočíst tvrzení typu, že v časech posledních Přemyslovců se v zásadě nerozlišovalo ženské a mužské odění. V dané knize naštěstí takové lap-sy nejsou. Přesto čtenář, který nezná detailně ikonografické prameny (především iluminace z heidelberského Codexu Manesse), si u formulace hovořící o surcotu (tj. svrchní část mužského i ženského oděvu) s volně visícími rukávy (s. 133) představí nejspíše klasické pachy z doby Karla IV. a Václava IV., které jsou s gotickou dobou v obecném povědomí spojovány.

Stěžejní téma kapitoly Panovnický dvůr v prostoru tvoří v duchu v úvodu představených koncepcí problematika panovnické rezidence. Správně zde ale autoři poukazují, že rezidencí nelze chápat jen samotný Pražský hrad, případně lovecké dvorce a hrady typu Zbečna či Týřova, ale že ve skutečnosti je potřeba jako o rezidenci uvažovat o jakémkoliv sídle, kde kdy dvůr pobýval. Autoři opět shrnují dobové pojmy pro sídlo, objevující se v pramenech (termín rezidence je novodobý), představují (především stavební) minulost Pražského hradu coby rezidence prvořadého významu a pokoušejí se také domýšlet, jak se v podobných sídlech žilo.

Vzhledem k mobilitě panovníků autoři věnují velký prostor fenoménu dvora na cestách a hlavně již zmíněným dalším rezidenčním sídlům, která byla při takových cestách využívána. I zde platí, že výklad je skládán z roztroušených střípků, přesto překvapí, že se autoři nepokusili vypracovat itineráře alespoň pro vybrané panovníky, což by dodalo tématu na plastičnosti. Třebaže česká medievistika opět pracuje s itineráři hlavně pro dobu lucemburskou, přinejmenším prameny 13. století takový záměr umožňují, jak ukázal I. Hlaváček v studii o itinerářích českých panovníků do roku 1253, M. Wihoda na příkladu moravského markraběte Vladislava Jindřicha či S. Bárta studií o itineráři moravského markraběte Přemysla. Nemuselo by ostatně jít ani o klasický itinerář, spíše o podobné uchopení tématu pohybu panovníka a jeho dvora, jaké nedávno představili Tomáš Borovský a Robert Antonín v monografii o panovnických vjezdech.

Další kapitola je věnována tématu dvorské rytířské kultury, jež se s panovnickými dvory neodmyslitelně pojí, přitom však zůstává stranou pozornosti české medievistiky. Lze přitom souhlasit s L. Janem, že na vině je stav pramenné základny (to však už začíná být opakující se klišé) a hlavně jisté podceňování této otázky ze strany domácích historiků, což kontrastuje se situací v zahraničí.³ Zatímco dvorskou kulturu chápou autoři knihy jako obecný, nadřazený pojem bez ohledu na geografické či chronologické zařazení, rytířská dvorská kultura představuje v jejich očích svěbytný fenomén, označující světskou kulturu spojenou s dvorským prostředím s kořeny v anglo-francouzském prostoru počínaje 12. stoletím. V literatuře obecně předávaný názor klade počátky rytířské dvorské kultury v Čechách do 13. století. Třebaže v zásadě lze tuto tezi podpořit, Dvořáčková-Malá a Zelenka si správně kladou otázku, jak vypadala dvorská kultura v předcházejícím knížecím období, a tedy zda je rytířská kultura 13. století skutečně pouhým módním importem ze zahraničí, nebo

3) Libor JAN, *Přemysl Otakar II. – rytíř a válečník*, in: Pocta králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II., edd. Libor Jan – Jiří Kacetyl, Brno 2010, s. 127–128. Srov. Pavel SOUKUP, *Rytířská kultura ve 13. století*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, edd. Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička, Praha 2009, s. 460–462.

navazuje na starší tradice. Četnost zmínek o bojové dovednosti Čechů na říšských taženích, stejně jako provázanost přemyslovského dvora s německým a rakouským prostředím, kde lze tuto specifickou kulturu vysledovat dříve než v Čechách, nebo vývoj ikonografie sv. Václava jako ideálního křesťanského rytíře odkazuje spíše k druhé možnosti. Opět proto můžeme přitakat autorům, že rytířská kultura 13. století je bez ohledu na slova Dalimilovy kroniky nejspíše výsledkem střetávání a prolínání původních domácích zvyklostí (bojových her) s novými zahraničními trendy (dvorskou poezií), které jsou v knize v odpovídající stručnosti představeny. Dále je pozornost věnována turnajům jako dalšímu specifiku 13. století. Přehledně je zde nastíněna historie těchto ozbrojených her, stejně jako terminologie a rozdíl mezi turnajem, buhurtem či tjestem. Podobně jako v pasážích o dvorské literatuře je výklad bohatě prokládán citacemi z narativních děl, což přispívá k plasticitě výkladu i potřebnému zařazení do žánrového kontextu. I na základě těchto literárních děl lze soudit, že dvorská kultura byla v českém prostředí ustálenější, než se mnohdy soudí – mecenáši totiž nebyli jen sami panovníci, ale i přední šlechtici (viz Tristan Heinricha von Freiberg, sepsaný pro Raimunda z Lichtenburka). Na základě těchto pramenů autoři dále vykreslují ideál rytířských ctností a rytířskou mentalitu, fenomén dvorské lásky (opět termín z 19. století), o níž autoři uvádějí, že byla pravděpodobně hlavně literární stylizací, jež se jen nepřímou promítala do reálného života. O vztahu rytířů k ženám domácí prameny vypovídají na rozdíl od zahraničních velice skoupě, autoři proto na závěr konstatují, že vliv ideálu dvorské lásky na chování v českém prostředí nelze kvalifikovaně postihnout.

Přejdeme k druhé recenzované knize. Ačkoli se zaměřuje na jeden dvůr, vzhledem k tematickému zacílení, personální provázanosti i okolnostem vzniku obou titulů je samostatná kniha Dany Dvořáčkové-Malé velmi podobná společné práci s Janem Zelenkou, a to již svým koncepčním rozvržením. Knihu otevírá prolog, v němž je shrnuta nejzákladnější faktografie o Václavu II., potřebná k bezpečné orientaci v následujícím textu. Skutečným úvodem je až následující kapitola Dvůr v mezioborovém kontextu. Zde jsou znovu předestřeny výše uvedené tři badatelské přístupy. Dvořáčková-Malá se tu hlásí také k využití poznatků a pracovních postupů sociologie a kulturní antropologie a rozvíjí představu dvora jako sociálního systému. Po stránce metodologické také akcentuje nutnost srovnání Václavova dvora s dalšími podobnými dvory – zde poukazuje, byť opatrně, ke dvoru říšských panovníků, resp. na možnou chronologickou komparaci dvorů panovníků přemyslovských, lucemburských a jagellonských s cílem postihnout vývoj v širším časovém horizontu.

V kapitole o uspořádání dvora autorka shrnuje soudobé představy středověkých autorit o podobě a fungování dvora. Ještě výrazněji než v knize *Curia ducis, curia regis* tu je akcentován spis *Yconomia* Konráda z Megenberka z poloviny 14. století (neznámo proč je užíván německý překlad slova Ökonomik). Zůstává však otázkou, nakolik je zrovna toto dílo relevantní – Konrádův spis je sice relativně současný, avšak zabývá se ideální podobou dvora římských panovníků. Bližší analýzu, která by doložila srovnatelnost dvora Václava II. s dvory římských panovníků přelomu

13. a 14. století (např. o dvoře Jindřicha VII. lze uvažovat jako o výrazně ovlivněném francouzskými zvyklostmi, nakolik se však odlišoval od poměrů za Habsburků Rudolfa a Albrechta nebo později Ludvíka Bavora?), ovšem kniha nenabízí, celá komparace probíhá jaksí v tichosti. Tato poznámka nemá za cíl lesk dvora Václava II. zpochybňovat, lze si naopak dobře představit, že pražský dvůr s ohledem na ekonomický potenciál Václavova království ve své době převyšoval i dvůr vídeňský. O leccčems vypovídá i astronomická výše komorních dluhů v době Václavovy smrti, které nemusíme vykládat jen mocenskou expanzí, ale i náklady na reprezentaci a *splendor regis*. Přesto by bylo příhodné tuto otázku nastínit a podložit ji nějakými daty. Autorka Konrádův spis jmenuje ve vztahu k rozlišení mezi velkým a malým (každodenním) dvorem, jak však sama dodává, toto dělení znají i prameny starší, jak zahraniční, tak domácí provenience.

Kniha pokračuje nástinem vývoje panovnického dvora Přemyslovců a shrnutím doložených úřadů až do doby začátku Václavovy vlády. Tyto pasáže jsou přirozeně odrazem obsírnějšího výkladu, který čtenář najde v knize *Curia ducis, curia regis*. Vzhledem k tomu, že nelze a priori očekávat, že případný čtenář bude znát knihy obě, je uvedení takového kontextu nutností a autorku je třeba pochválit, že pasáže pojednala s nejvyšší nutnou stručností, avšak bez toho, aby výklad ztratil na srozumitelnosti. Poté už se Dvořáčková-Malá věnuje přímo dvoru Václava II. Opakuje tedy údaje o doložených úřadech a jejich hierarchii, věnuje se osobám a rodům jejich držitelů. Opět platí, že základní údaje jsou sice obsaženy v knize o přemyslovském dvoře doby knížecí a královské, zde má ale autorka pro svou dobu větší prostor, argumentaci tudíž často rozvádí a precizuje. Zcela samostatně je tak např. zpracována problematika královské kanceláře. Třebaže lze vidět, že Dvořáčková-Malá prošla velkou spoustu materiálu, přesto lze její údaje doplnit. Pokud autorka říká, že za vlády Václava II. se v listinném materiálu podčeší nevyskytují (s. 31), lze upozornit např. na zápis jmenující v tomto úřadu Mladotu z Drast.⁴

Další část je věnována lidem okolo trůnu – panovnické rodině, příslušníkům šlechtických rodů, zástupcům církve, pozornost se soustřeďuje i na nejbližší služebnictvo, samostatně je pojednáno téma družiny královny. Kapitola tak přináší stručné nastínění životních osudů Přemyslovců, vedle nichž se dostává pozornosti i příslušníkům habsburského rodu Gutě, Rudolfovi II. mladšímu a Janu Parricidovi či druhé manželce Václava II. Elišce Rejčce a levobočným (legitimizovaným i nelegitimizovaným) potomkům posledních Přemyslovců. Zaujme tu autorčina úvaha, kolik dětí Rejčka porodila, pokud se o jediné známé dceři Anežce hovoří jako o dceři první (*filia prima*). Anežka, pozdější javorská vévodkyně, se přitom královskému páru narodila roku 1305 těsně před smrtí Václava II. Nejasné zmínky si doposud všimla hlavně polská historiografie. Lákavé spekulace, zda s Rejčkou stačil během krátkého manželství počít dceru její druhý manžel Rudolf Habsburský, anebo zda kronikář naráží spíše na vztah Rejčky s Jindřichem z Lipé, však nelze podpořit jinými (prozatím) známými prameny. Podobně pečlivě autorka mapuje dvorskou kariéru zástupců šlechtických rodů včetně jejich sňatkového prolínání s panovnickou

4) RBM II, s. 876, č. 2025: *Mladote de Drast, qui et Prosinka dicitur, subpincerne nostro*.

rodinou: jako přední rody v tomto smyslu uvádí pány ze Strakonice, Vítkovce, Ronovce, Vartenberky, pány z Michalovic, z Drnholce, z Polné a z Kravař.

V pasážích o duchovenstvu řeší Dvořáčková-Malá především otázku královských kaplanů. Václav II. měl kolem sebe mít cca 24 kaplanů (pro jeho otce Přemysla Otakara II. je doloženo 28 kaplanů). Autorka se detailně zabývá tím, co byla ona královská kaple (*capella specialis*), zda tento termín označuje kapitulou u sv. Víta, kapli na Vyšehradě nebo spíše kapli Všech svatých na Pražském hradě. Mluva pramenů je totiž opět mnohoznačná. Po nepřiliš přehledném výkladu pak autorka vyvozuje, že onou dvorskou kaplí byla nejspíše kaple Všech svatých s tradicí už z dob knížecích, ale že podobně význačnou roli hrála i svatovítská a vyšehradská kapitula. Královští kaplani měli být rozmístěni všude tam, kde se nacházela královská kaple (např. Bezděz nebo Brno). Problém královských kaplanů se v knize jeví možná složitější, než ve skutečnosti byl. Jednoduše by šlo říci, že královskými kaplany byli de iure i de facto všichni správcové svatyní, farních i jiných, jejichž patronát náležel panovníkovi.

Autorka věnuje pozornost také královským zpovědníkům či rádcům (např. Bernard z Kamence či Jan Muskata), s ohledem na významné angažmá Tobiáše z Bechyně (zde je důsledně užíván nepřiliš obvyklý predikát z Benešova) postihuje vztah pražského biskupa ke královskému dvoru. Velká část textu náleží klerikům spjatým s královskou kanceláří (přednostní pozornost k sobě logicky vztahuje Petr z Aspeltu), opomenout nešlo ani vztah řeholníků (dominikánů, německých rytířů, johanitů a v první řadě samozřejmě cisterciáků) ke dvoru Václava II. V tomto směru se nabízí otázka, jakou roli sehráli benediktini, které autorka v textu nezmiňuje. Např. břevnovský opat Martin I., jehož Dvořáčková-Malá eviduje, je doložen jako jeden z kaplanů Přemysla Otakara II., podobně pak literatura mluví o jeho nástupci Bavorovi z Nečtin, jenž byl výraznou postavou přelomu 13. a 14. století, můžeme tedy usuzovat, že se na Václavově dvoře pohyboval. Jak však postihnout ty, kteří nedrželi přímo konkrétní úřad (resp. sám Bavor měl status královského kaplana už vzhledem ke královskému patronátu Břevnova)?

Podobným způsobem Dvořáčková-Malá mapuje dvůr královen a jejich družiny. Zaobírá se dvorem Kunhuty Haličské, Guty Habsburské a Elišky Rejčky, největší pozornost je věnována matce Václava II. Kunhutě. Klade si přitom otázku, jestli byl dvůr královen součástí dvora krále, nebo spíše samostatnou jednotkou, přičemž se kloní k možnosti druhé. Sama autorka tuto část ovšem uzavírá s tím, že problematika dvora královen souvisí především s jejich ekonomickým zázemím. S tím je třeba souhlasit. Jako příklad za všechny může sloužit důchod královen Rejčky, přiznaný jí Václavem II. (a rozšířený druhým manželem Rudolfem Habsburským), jak o něm mluví Zbraslavská kronika. Tento údaj je tradičně přebírán literaturou, leckdy dalekosáhle interpretován, přitom ale není vůbec jasné, o co v praxi šlo a z jaké pozice Rejčka vůči tzv. věnným městům vystupovala.

Jen stručně prameny informují o služebnictvu v panovníkově nejbližším okolí, přesto i tato část určitý základní obraz skýtá. Autorka konstatuje, že vymezit menší dvůr a domácnost za vlády Václava II. lze jen částečně, přesto formuluje svou představu o vzájemné hierarchii dvorských úřadů, kdy v čele stojí nejvyšší komoří,

kancléř, podkomoří a purkrabí Pražského hradu. Sporadicky jsou naproti tomu v listinném materiálu doloženi stolník a číšník či hofmistr (doložený roku 1283, znovu až 1305, přičemž Dvořáčková-Malá soudí na kontinuální existenci), dokonce i maršálek, což vede k úvaze nad relevancí dochovaných svědectví. Autorka ale věc uzavírá konstatováním, že v pramenech se v daném období více objevují úřady celozemské správy anebo výkonné složky [sic!], tj. kancléř a členové kanceláře obecně. Povšechný přehled čtenář získá o roli královské rady za vlády Václava II. Dané pasáže nabízejí především vhled do tradičně kolísající terminologie, dále pak obecný popis fungování a jmenný výčet zastoupených osob. Na více místech autorka až příliš akcentuje dělení na dvorské a celozemské úřady (nejvyšší komoří, podkomoří, posléze purkrabí Pražského hradu). Sama přitom jinde říká, že tyto tzv. zemské úřady vycházely nadále ze dvora jako centra správy země (s. 111).

Zastřešující téma další kapitoly představuje každodenní život a slavnosti na středověkém panovnickém dvoře. Pozornost autorky se tak znovu obrací k fungování panovníkovy nejužší domácnosti. Bohužel chybí prameny typu komorního registru či dvorských účtů, jak ale napovídá doložený úřad písaře kuchyně, je možné vedení takové dokumentace na pražském dvoře předpokládat. Přesto příslušné pasáže nabízejí základní představu o luxusním zboží, které nacházelo na dvoře Václava II. odbyt, o používaném nádobí, jídelním a kuchyňském náčiní i způsobu servírování a samotných pokrmech, které dvořané konzumovali. Jen na okraj: táže-li se autorka, jak byl led získáván a uchovávan např. v letních měsících, odpověď nabízí etnografie. Led se pro dvůr nejspíše opatřoval v zimních měsících a uchovával se v chladných sklepích, tzv. lednicích.

Téma stravování se úzce pojí s fenoménem rozličných slavností, které také patřily k životu dvorské společnosti. Událostmi prvořadého významu byly především korunovace, svatby a pohřby. Všechny tyto situace byly charakteristické propracovaným ritualizovaným chováním a ceremoniemi, jež se autorka snaží s větším či menším úspěchem v závislosti na výmluvnosti pramenů čtenáři přiblížit. Dále se Dana Dvořáčková-Malá zabývá svědectvím středověkých pramenů o životě dětí na panovnickém dvoře, přibližuje jejich výchovu a vzdělávání, poučena literaturou odmítá představu, že by lidé ve středověku neměli k dětem srdečný vztah a nahlíželi na ně pouze jako na malé dospělé. Konstatuje, že pro dobu Václava II. není vychovatel na královském dvoře doložen, tento post ale známe z doby Václava I. a Přemysla Otakara II. Prezentuje přitom úvahu, že na pražském dvoře Přemysla Otakara vyrůstal nejen panovníkův syn Mikuláš, ale také Jindřich IV. Probus či další slezští Piastovci, možná i někdo z askánských synovců krále, z nichž jeden nesl přízvisko Jan Pražský. Tato skutečnost jednak dokládá kontakty pražského dvora a vzájemnou kulturní komunikaci, především ale staví do jiného světla tradičně pod vlivem Zbraslavské kroniky negativně vykreslovanou výchovu Václava II. u braniborských příbuzných. Uvedení tohoto nebývale životaschopného mýtu na pravou míru je ostatně jedním z nejvíce oceněníhodných momentů knihy. Praxe výchovy potomků spřízněných rodů na vlastním dvoře pak pokračovala i za vlády Václava II. Na pražském dvoře tak žil druhý syn krále Rudolfa I. i jeho vnuk Jan, syn Oty V. Dlouhého Heřman či syn Adolfa Nasavského Ruprecht, analogicky k tomu fungoval

dvůr vídeňský. V obdobném duchu je autorkou tematizován (opět podle názorů Konráda z Megenberka) dobový náhled na ctnostnou manželku, což konkrétně demonstruje na obrazu královny Guty v básni Ulricha von Etzenbach a ve Zbraslavské kronice. Dalším tematickým okruhem ve vztahu k ženám z panovnického rodu je kulturní mecenát, kde dodnes vyniká především abatyše Kunhuta a Eliška Rejčka.

Jak bylo poukázáno už v první zde recenzované knize, významnou součást dvorských festivit tvořila skupina aktivit, jež lze zahrnout pod pojem rytířská dvorská kultura. Na dvoře Václava snad po nějaký čas působil pěvec Heinrich von Meissen, známý jako Frauenlob, milostnou poezii skládal také Václav sám (známy jsou dodnes jeho tři básně) a krále obklopeného dvorskými hodnostáři a umělci nalezneme v ypodobněného na iluminaci Codexu Manesse. Třebaže se s ohledem na zdravotní stav a předpokládanou tělesnou konstituci Václav II. rytířských her aktivně nejspíš sám neúčastnil, rozhodně jim nebránil a turnajnictví se v českých zemích bouřlivě rozvíjelo, jak doložil Libor Jan. Dvořáčková-Malá to potvrzuje, když popisuje obraz krále Václava jako ideálního rytíře a panovníka, který na stránkách Zbraslavské kroniky zformuloval cisterciácký opat Petr. Ještě výrazněji je ovšem tento aspekt zachycen v rýmované kronice Otokara Štýrského, jež zobrazuje krále Václava jako bohatého a politicky zdatného světského vládce, na rozdíl od Zbraslavské kroniky, která částečně tenduje k tradičnímu obrazu panovníka jako mnicha na trůně, známému od dob svatováclavské hagiografie. Bohužel, v samotném přiblížení turnajů, konaných na pražském dvoře, autorka nevytěžila ani výše zmíněnou Janovu studii, natož aby vykročila za její obzor. Nadále se i v jejím textu přetiskuje nepřesný překlad Františka Heřmanského o štítech na plecích rytířů, třebaže Libor Jan tento údaj uvedl na pravou míru.⁵ Závěr knihy pak patří okruhům sídel a obydlí, v nichž dlel panovnický dvůr, Pražským hradem počínaje a domem zlatníka Konráda, kde Václav II. zemřel, konče. Na rozdíl od knihy *Curia ducis, curia regis* Dvořáčková-Malá ve své knize nabízí nástin cest Václava II., který doplňuje o zlomkový itinerář jeho manželky Guty i otce Přemysla Otokara II.

Hodnocení obou prací není prosto problémů. V první řadě je zapotřebí ocenit, že za objekt studia si oba autoři zvolili epochu přemyslovských knížat a králů, a to přes všechny objektivní problémy pramenného rázu, které naznačil Ivan Hlaváček a opakovaně konstatovali i sami autoři. Závěry, dokumentující podobu přemyslovského dvora především ve 12. a 13. století s důrazem na srovnatelnost s říšským prostředím, jsou bezpochyby cenné, stejně tak snesená faktografie a otevření řady dílčích témat. Také náleží vyzvednout, že se v případě obou knih jedná o první souborný pokus postihnout dané téma v patřičné komplexnosti. Na výši je i erudice autorů Jana Zelenky a Dany Dvořáčkové-Malé ve věci pramenů a odborné literatury. Jsou-li výše konstatovány dílčí výtky či začasť spíše připomínky, je potřeba zdůraznit, že se tak děje s vědomím, že jde o práci ne sice přímo průkopnickou, ale bezpochyby zakladatelskou. To neznamena, že nelze předložené závěry dále rozvíjet či precizovat.

5) S. 175; srov. Libor JAN, *Počátky turnajů v českých zemích a jejich rozkvět v době Václava II.*, Listy filologické 128, 2005, s. 10–11.

Obzvláště obtížně vyznívá hodnocení obou publikací navzájem. Tady je nutné přiznat, že samostatná kniha Dvořáčkové-Malé o dvoru Václava II. výrazně trpí tím, že řada informací a závěrů v ní obsažených se musela promítnout do knihy společné. Její kvalita se tím samozřejmě nesnižuje, určité zklamání přesto přináší koncepční zaměření. Je-li možné společnou knihu hodnotit pozitivně s ohledem na syntetizující charakter, a tím pádem i nutné zjednodušení, zaměření na jeden konkrétní dvůr pak podle mne skýtalo více možností, které byly ne vždy zcela naplněny. Autorce se sice podařilo poměrně plasticky vykreslit dvůr Václava II., nelze se však zbavit pocitu, že teze o komparativním zacílení zůstaly spíše proklamací. Na rozdíl od řady pasáží knihy *Curia ducis, curia regis* se srovnání jeví jako náhodná a nepřilíš systematická a želet lze hlavně toho, že Václavův dvůr nebyl zařazen do kontextu dvora například Fridricha Sličného či Jindřicha Korutanského (sondy do poměrů za Václava I., Přemysla Otakara II., Jana Lucemburského a Karla IV. jsou spíše výlety ad hoc), čímž by podle mého mínění více vynikl jeho skutečný charakter, včetně jeho unikátních či naopak obecných rysů. Knize neprospívá ani jazyk, který je místy velice komplikovaný, někdy až na hraně možnosti porozumění. Tímto nešvarem trpí řada pasáží především v první třetině knihy a lze se domnívat, že autorka tu po jazykové stránce příliš podlehla sociologické literatuře, v níž čerpala inspiraci. Výsledek je však spíše sociologizující, aniž by podle mého soudu věci zásadněji pomáhal. Zásah jazykového redaktora, který by měl od obsahu textu odstup, by zde byl velmi na místě. Samostatnou otázkou, kterou nezbyvá než odkázat dalšímu bádání, je dědictví přemyslovských králů v koncepci dvorů jejich lucemburských nástupců. Tady ovšem skýtají obě knihy o dvorech přemyslovských knížat a králů neopomenutelné výchozí pole.

JOSEF ŠRÁMEK

Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Togga, Praha 2011 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis: Historia et historia artium XII)

372 s., ISBN 978-80-887258-19-4

Petr Kubín se nejstarší českou hagiografií a problematikou světců a jejich kultů zabývá již drahnou dobu. Stačí připomenout jeho disertaci o bl. Hroznatovi, jež představovala první monografii o této osobnosti v moderní historiografii. Vydání Hroznaty a recenzované knihy *Sedm přemyslovských kultů* od sebe dělí více než deset let, během kterých jsme mohli sledovat, jak si autor mapuje terén ať už analyticky studii zaměřenými zejména na filiační vztahy mezi texty a dataci jednotlivých legend, nebo heuristicky cennými pojednáními o rukopisech s vazbou k domácím kultům, jež se nacházejí ve francouzských nebo německých knihovnách. Ve své vydané habilitační práci Kubín usiluje o zachycení kultu svatých přemyslovské doby,